

на пленуме праўлення саюза пісьменнікаў Беларусі. Чэрвень 1987г.

Калі збіраюцца хлебаробы, каб падвесці вынікі года, пра што яны звычайна гавораць? Відаць, не толькі пра цэнтнеры. Яны будуць гаварыць пра насенне, пра глебу, пра трактары, пра угнаенне, пра пагоду і клімат увогуле, пра формы і метады гаспадарання, - гэта значыць, пра ўсе так званыя фактары, якія спрыяюць і не спрыяюць ураджайнасці.

А пра што гаворым мы, пісьменнікі, сабраўшыся на свой форум? Натуральна, пра свае дасягненні, здабыткі і г.д. Гэты напісаў раман пра горал - хвала яму, гэты пра вёску - і яму слава, а гэты пра вайну - таксама добра. Дасягненні нашы вялікія, гэта факт, але яны маглі б быць значна большыя - каб мы былі трохі іншыя, чым мы ёсць. Мы не хочым бачыць, не хочым лічыць ненапісаныя творы, хоць яны павінны былі б быць - як тыя дзеці, што не нарадзіліся, бо іх бацькі загінулі не апошняй вайне яшчэ маладымі і нежылымі.

Мы не гаворым пра глебу, якая нас жывіць. А яе ўсё менш і менш, сухія вятры эпохі робяць сваю разбуральную справу: пачынаецца эрозія, засыхаюць нашы карані, заплываюць, перастаюць бруцца крыніцы, якія нас жывілі. Паволі нейкіх міфічных меліратараў мяняецца наш творчы клімат, наша атмасфера. А мы гаворым пра вобраз сучасніка ў беларускай літаратуры, пра ваенную тэму і інш. Мы гаворым пра што хочаце, толькі не пра набалелыя праблемы. Нават даелім лаўры, спрачаемся за прэміі. Смех ды і годзе! Як кажа наша прымаўка, не да парасят, калі свінню смаляць.

Нам трэба гаварыць пра нашу мову, культуру, школу. Трэба гаварыць пра тое, на якой мове размаўляе цяпер наш сучаснік - дома, на вуліцы, на рабочым месцы; на якой мове ён піша свае дзелавыя паперы, свае лісты да маці.

Перавалі беларускія школы ў гарадах на рускую мову - ну і няхай сабе, мо калі знойдзецца нехта смелы і адверне назад, але навошта нам спрачацца з тым жа Міністэрствам асветы? Мы не заўважым, як страцілі сваю школу, мы не ведаем, хто і калі нам яе верне. Мы трацім апошняга настаўніка, які ведае родную мову і хоча, каб вучань палюбіў яе назаўсёды, як родную маці. Мы не заўважым, як аддаліся на волю чыноўніка, а ён пераводзіць усё на грошы; ён і нацыянальную культуру і асвету вымярае грашма: гэта не дае прыбытку, гэта дае. Будзе тое, што дае. Міністр культуры СССР Дземічаў на 27-м з'ездзе гаварыў: "Странна, но факт, что плановые и финансовые органы до последнего времени рассматривали культурное строительство как некую нерентабельную нагрузку на экономику, как чисто затратные расходы..." У нас, нявыгодна пошту афармляць па-беларуску - штампы, штэмпелі - усё гэта на рускай мове, хоць у нашых суседзяў, украінцаў - на дзвух мовах. У нас не прымаюць тэлеграму па-беларуску, сувязісткі спасылаліся на тое, што ў іх няма беларускага шрыфта ці яны не ведаюць мовы. Нядаўна "Роднае слова" паведаміла, што ў Міністэрстве сувязі ёсць пастанова, згодна з якой паштовы адпраўленні дазваляецца афармляць на дзвух мовах. Думаю, пра гэтую пастанову мала хто ведаў дагэтуль з работнікаў сувязі.

А возьмем Міністэрства шляхоў зносін. Мала таго, што яно ад Кладзівастока да Брэста гаворыць на адной мове, дык яно злезайць нават пад зямлю. Наша мінскае метро - вотчына Міністэрства путей сообщения, нібы яно будавалася за яго грошы, а не за кроўныя нашы, беларускія. Чыноўнік над выглядам уніфікацыі і стандартызацыі робіць абсалютную асіміляцыю, не думачы пра канчатковыя вынікі.

Урэшце хай бы чыноўнікі з розных міністэрстваў для палёгкаі карысталіся адной мовай - рускай. Яны ўжо даўно забыліся, што за гэта ў свой час іх ушчуваў Ленін - за тую ж уніфікацыю і стандартызацыю, якая абарочвалася звычайнай русіфікацыяй.

Дык не, чыноўнікі лезуць у нашу душу, яны хочунь забраць у нас тое, што стагоддзямі ляжала ў душах нашых бацькоў, дзядоў і прадзедаў бяспечным дарам, - яны пасягаюць на нашу мову. І мы пускаем іх у сваю душу, размяняем бацькоўскі бяспечны дар на дробную манету тымчасовай, хуткай выгоды.

Шмат якія нашы нават высокаадукаваныя беларусы скільныя думаць, што наша мова адзінка, што яна непатрэбна ўжо сёння, бо ў наш рэактыўна-актыўны век для зносін у месцах нашай вялікай дзяржавы хопіць і адной мовы - рускай. Яны проста забываюць, што ў нас няма адзінай дзяржаўнай мовы, што руская мова

служыць толькі мовай міжнацыянальных зносін. Яны лічаць, што любая другая мова будзе толькі замінаць: вось бачыце, як дзеці ў школе пакутуюць, блытаюць рускія і беларускія словы. Лепш проста вызваляць іх ад роднай беларускай мовы. Вось што піша на радыё наш зямляк, беларус, з Віцебшчыны: "А, сапраўды, зачым нам беларускі язык? Зачым нам два аднаковых языкі? Рускі пахож на беларускі, беларускі на рускі. Никто, ни в городе, ни в селе не пишет и не читает на белорусском языке. И разумеется, читать не будет. Человек выбирает то, что удобней, приятней и т.д.

Тысячи преподавателей белорусского языка, который никому не нужен и никто им не пользуется. Миллионы печатных книг на белорусском языке, которые никто не читает. Люди затрачивают огромный труд, который никому не нужен... школьники перегружены, а мы их заставляем изучать белорусский язык, который им не понадобится в жизни". /Валкович, бухгалтер/.

Царскі чыноўнік з міністэрства сувязі ўсклікнуў бы, прачытаўшы такое: наша справа не прапала, урэшце мы дабіліся свайго - беларусы самі адракавацца ад свае мовы.

А цяперашні наш чыноўнік з таго ж міністэрства мог бы падумаць: ясна, што чалавек у нацыянальнай палітыцы нічога не кумекае, але бог з ім: нам менш марокі з гэтымі перакладамі, з гэтымі мовамі, і лішні рубель будзе сэканомлены. Што і трэба даказаць.

А што сказа на гэта свядомы камуніст-ленінец? Перш за ўсё ён сказа, мне здаецца, што нацыянальнае пытанне ў Беларусі страшэнна запушчанае і закінутае, што патрыятычнае выхаванне тут не на належнай вышыні. Як можна так разважаць пра сваю родную мову? Ды гэта ж адкрытае ренегатства, адкрыты заклік адракавацца ад свайго роднага, самаго дарагога. Гэта тое самое, што заклікае адракавацца ад роднае маткі, ад роднага бацькі. І калі такія погляды не адаінкаваць, то і праўда, што трэба задумацца: а што за прычыны? Чаму людзі так лічаць, чаму так думаць?

Сказаць, што народ на ўсё глядзіць практычна, будзе вялікім перабольшаннем. Лепш сказаць, што многія людзі на ўсё глядзяць практычна. І яны часта робяць пагоду. Выгадна мне - я "за", не выгадна - я "супроць". Так глядзіць на сённяшняе жыццё наш бухгалтер з Віцебшчыны. Навошта яму беларуская мова? Уся бухгалтэрыя вядзецца па-руску. І больш яму нічога не трэба, так спакайнай.

А возьмем чытача. Не так даўно часопіс "Малодосць" меў тыраж 20 тыс. экзэмпляраў, а цяпер стаў амаль на палову менш. Аднак яго яшчэ чытаюць, яшчэ выпісваюць. А ці выпісваюць яго нашы школы, бібліятэкі? Вельмі і вельмі рэдка. Чытаецца літаратура на рускай мове, кніжкі нашых пісьменнікаў у школьных бібліятэках чытаюцца па-руску, бо ў іх вялікія тыражы, на беларускай мове кніга ў школьную бібліятэку не трапляе. Тут наш бухгалтер кажа горкую праўду. Перавёўшы ўсе гарадскія школы на рускую мову, мы страцілі самага масавага чытача - школьніка, студэнта, навучэнца ПТВ, але дойдзе і да пенсіянера.

Мы самі, пісьменнікі, не заўсёды выпісваем свой родны часопіс - для сябе, для сваіх дзяцей. І з тымі ж дзецьмі ў сям'і часта гаворым па-руску. Мы нават чуем ад некаторых маладых і пачынаючых пагардлівае стаўленне да нашай мовы, і мы, як ні дзіўна, прымаем іх у Саюз пісьменнікаў Беларусі. Дык чаго мы хочам ад іншых? Мы любім ўсё рабіць як людзі. Мы людзі практычныя...

Мне здаецца, мы страшэнна сябе захвалілі, і мы робім гэта мо падсвядома каб нас не мучыла сумленне, што на нашых вачах, нашымі рукамі робяцца справы, за якія нас нашы нашчадкі, груба кажучы, праклянуць. Праклянуць за тое, што мы за сваё асабістае працеем і аддаём агульнанацыянальнае, а рабіць такое мы не маем ніякага маральнага права. Мы сячэм сук, на якім сядзім. Мы сваімі рукамі робім пустыню - нацыянальную пустыню там, дзе тысячы гадоў жылі і квітнелі беларускія травы і кветкі, лясы і сады. Сёння мы, нішто ж сумняшеся, аддаём тое багацце, якое нашы продкі па крупіцы, па каліўцу, па маленькай макуліцы збіралі стагоддзямі, аберагалі ад чужынцаў, за якое паміралі сотнямі і тысячамі, за якое ішлі на катаргу і на шыбеніцу. Мы самае вялікае сваё багацце, якое не мае нават цаны, палічылі не вартым выедаць нага яйка.

Вось як можна ацдурць чалавека - іначай і не скажаш, калі акурваць на працягу стагоддзяў павіністычным чадам. Чалавек паступова ўжо робіцца іншым: ён не пазнае свайго мінулага, свайго сённяшняга, а заўтра глядзіць чужымі вачыма. Там ужо ён не знаходзіць месца сабе, свайму народу, яго мове: гэта нешта такое, як бялізна - скінуў, памяняў на другую, новую. Як сказаў паэт Францішак Багушэвіч, мова - гэта адзежа душы. Што ён меў на увазе, так гавораць? А тое, што адзежа в душы не адмаецца так проста, як з цела. Адзежа в душы адмаецца разам з душой - вось у чым сакрэт. Калі не будзе беларускай мовы, не будзе і нас, беларусаў, не будзе нашага народа. "Вымер язык язык в устах народа - вымер і народ", - сурова сказаў вялікі рускі педагог Ушнінскі.

Балгарскі вучоны Джуджаў развівае гэтую думку далей: "Са знікненнем мовы знікае і этнічная культура, для якой мова з'яўляецца крыніцай і апорай, а разам з адміраннем этнічнай культуры гіне і нацыянальная свядомасць. Стра- та мовы - гэта самая вялікая катастрофа для народа".

І ў другім месцы: "Асіміляцыя адной мовы другой азначае паміранне асімі- ляванай мовы і нацыянальнай свядомасці народа, які на гэтай мове гаварыў... Асіміляцыя азначае поўнае разбурэнне сацыяльнага арганізма - народа, нацыі, расы, племені і яго інтэграцыю ў другі сацыяльны арганізм". /С. Джуджаў, прафесар. "Мир науки", 1980г./

У наш час, калі кожная кветка і мошка на ўліку, калі кожная ігушка і звер лічыцца вялікай каштоўнасцю прыроды, аберагаецца і заносіцца ў Чырвоную кні- гу, калі яму пагражае пагібель, вынішчэнне, сёння мы, нацыя ў 10 млн. чала- век, самі сваім ходам ідзём у Чырвоную кнігу. Няўжо не знойдзецца смелай і дужай рукі, каб стрымаць нас, каб не дапусціць да таго, што мы загінем як народ? Думаю і спадзяюся, што знойдзецца!

А што так мы ставімся апошнім часам да роднай мовы, да уласнае гісторыі, да будучані свайго народа, мне здаецца, вінавата перш за ўсё наша асвета, наша школа, друк і радыё, тэлебачанне, якія не вядуць шырокай і зацікаўленай прапаганды патрыятызму ў нашых дзецях і ў нас саміх, вінаваты нашы школьныя падручнікі, якія часта напісаны сухой казёйнаю мовай, на нізкім навуковым і педагогічным узроўні. Яны не абуджаюць нацыянальных, патрыятычных пачуццяў. Да пытанняў патрыятычнага і гістарычнага выхавання мы адносімся прадурэята, з нейкаю аглядкаю і недаверам, лічым іх ледзь не шкоднымі. І гэта не выпад- кова. Чорная старонка нашай гісторыі, 37-ы год, рабіўся не без задняй думкі: Вынішчыць і запалохаць нацыянальных кадры савецкіх рэспублік, знізіць нацыя- нальную свядомасць да ўзроўню, калі людзі ўспрымаюць усякае праяўленне на- цыянальнай культуры і дзейнасці як крамолу, як варожую Савецкай уладзе з'яву, а гутарна на роднай мове, не па-руску, трактуецца ні менш ні больш як нацыяналізм, падлягае выкараненню. Як ні горка гаварыць, рэчыму гэтай чорнай хваробы праявіўся ў нядзелю на Траецкім прадмесці, ва ўсёй свайй агід- насці, калі банда п'яных хуліганаў у чорных пальчатках збівала школьнікаў адзінай у Мінску беларускай школы.

Думаю, што з'езд асудзіць гэты ганебны учынак. а нашы кіраўнікі рэспублі- кі зробіць усё, каб такое не паўтаралася.

Уладзімір Ільіч Ленін адкрыта ясна патрабаваў нацыянальнага раўнапраўя і яго пакажэнні сфармуляваў у трох пунктах:

1. Забеспячэнне роўных умоў развіцця ўсіх нацый, роўнага права карыстацца роднай мовай, мець нацыянальных школы і г.д.
2. Забеспячэнне такога дэмакратычнага ладу, пры якім не уціскаліся б у пра- вах нацыянальных меншасці.
3. Свабоднае развіццё палітычнага жыцця, эканомікі і культуры ўсіх нацый і народнасцей.

Праз збліжэнне нацый - да іх росквіту, праз росквіт - да збліжэння. Зблі- жэнне нацый - працес працяглы, і яны захаваліся яшчэ доўга. Ленін назваў "недарэчнай марай" думку пра знішчэнне нацыянальных адрозненняў у перыяд пе- рамогі сацыялізму ў адной краіне. З перамогаю сацыялізму колькасць моў не зменшыцца, а наадварот, яны свабодна развіваюцца на базе ўласнай пісьменнас- ці і літаратуры... Сёння, калі мы вяртаемся да ленінскіх нормаў ва ўсіх сфе- рах нашага жыцця, думаю, што і ў нацыянальным пытанні мы вернемся да ленін-

Тут памылка. Вучні былі са школы-інтэрната ў Парку Чэлюскінцаў.

скіхпалажэнняў аб роўнасці нацый і аб спыненні усякага ушчамлення ад адной нацыяй другой.

Як сказаў рускі празаік Анатоля Злобін, "Мы старалісь рэшаць праблемы по старой схеме - методом замалчвання. Загонялі праблему ўнутр - а вдрог рассосется? Нет, не рассосется, самим придется решать, не перекладывая на плечи вкуков".

Нашы беларускія пісьменнікі начале з незабыўным Уладзімірам Караткевічам ужо шмат гадоў штурмуць цвярдню нашай цікавай і багатай гісторыі. Яны ідуць можна сказаць, па цаліку, яны самі сабе пракладываюць дарогу ў невядомае. А нашы гісторыкі, як ужо нешта зроблена, выходзяць і глядзяць у біноклі, дзе скрыўдзена, дзе не туды пайшло. І шмат што знаходзяць.

Таварышы беларускія гісторыкі! Дзе ваш сапраўды новы, з новых, навуковых пазіцый напісаны падручнік па гісторыі Беларусі для нашых школ; без якога мы не можам скрануцца з месца, як першакласнік без буквара? Няўжо вы лічыце, што падручнік Абэцэдарскага, які састарэў маральна і навукова павінны чытаць нашы дзеці? Ці мо вы лічыце яго апошнім словам у беларускай навуцы? Ды яго немагчыма чытаць без абурэння! Там усё або спрошчана, або замоўчана, або сфальсіфікавана і не адпавядае гістарычнай праўдзе. Там сапраўднай навукай і не пахне. Дык ці можа такі падручнік выхаваць у вучня добрыя патрыятычныя пачуцці да сваёй гісторыі, да свайго краю і народу? Хіба абудзіць ён нацыянальную гордасць, якая ёсць ва ўсіх народаў, толькі ў нас яна засталася неразбуджанай? Наадварот, такі падручнік можа толькі адштурхнуць ад прадмета, пра які піша. Да таго ж ён выдаецца - вось ужо хутка 20 год - па-руску. На беларускай мове - для вёскі - 17 тыс. экз. І наша Міністэрства асветы лічыць гэта нармальным: гісторыю Беларусі беларускія дзеці ў горадзе чытаюць нават не на беларускай мове. Вось адкуль пачынаецца наш патрыятызм наадварот, вось адкуль у нас ідзе пагарда да свайго ўласнага: да гісторыі, да радзімы, да свайго народа і мовы.

Рускі мастак Віктар Васняцаў аднойчы сказаў, што "Плох тот народ, который не помнит, не ценит и не любит своей истории".

Нам трэба з усёй сур'ёзнасцю перагледзець сістэму нашага выхавання, сістэму асветы і адукацыі, каб мы змаглі выхоўваць свядомых членаў нашага грамадства, каб яны ведалі, чые яны сыны і дочки, каб яны паважалі і любілі сваю гісторыю, свой народ і яго мову. Ад гэтага наша Савецкая дзяржава толькі выйграе, яна будзе яшчэ мацнейшай. Во моцная толькі свядомая, шчырая, адкрытая дружба.

Культура народа можа развівацца толькі на яго роднай мове, інакш усё ператвараецца ў сваю працілегласць. Вось толькі два прыклады. Дастаеўскі выйшаў з беларусаў, а стаў вялікім рускім пісьменнікам. Адам Міцкевіч стаў нацыянальным геніем Польшчы. І яшчэ адзін прыклад - у нашу карысць: яўрэй Самуіл Плаўнік стаў беларускім пісьменнікам Змітраком Вядулем. Такімі зрабіла іх мова, а не нацыянальная прыналежнасць.

Аб гэтым лёгка гаварыць, але калі ўдумацца, якія вялікія страты мы мелі праз цяжкія стагоддзі, то яшчэ дзіўна, як мы дагэтуль жывём - і не бяднеем, а ўсё багачеем. І мы будзем мець яшчэ больш, калі нашы Міністэрствы Асветы і Культуры будуць гаварыць са сваім народам на яго роднай мове. Інакш яны мала і вельмі мала зрабяць для сваёй нацыі.

Ад нас з намі залежыць, каб мы не згубіліся, не растварыліся, не асіміляваліся, а каб, як алмаз са сваімі яму аднаму характэрнымі гранямі, засталіся са сваёй мовай, культурай, непаўторнай душой.

Літаратура - гэта памяць народа, памяць аб самім сабе, аб сваіх продках, звычаях і памкненнях самага народа, запісаная яго мовай.

Культура - твар народа, яго душа. Як на твары чалавека відно самае нязначае адхіленне ад нормы - нейкая сказінка, дробны прыщ, - так на культуры народа відны ўсе яго радзімыя плямы, усе зігзагі гісторыі, цяжкія і шчаслівыя часы.

За нявыхаванасць дзяцей нясуць адказнасць бацькі, за некультурнасць народа адказвае урад, дзяржава, перш за ўсё Міністэрства Асветы і Міністэрства Культуры.

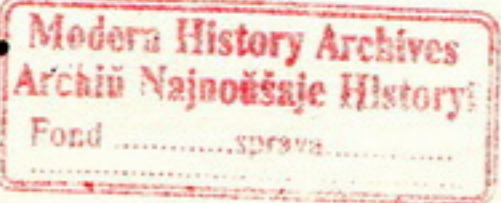
Культура, літаратура не могуць даваць чыстага фінансавога прыбытку, як не дае яго сонца, аднак жа без яго нішто не мае ніякай цаны.

Handwritten text and a red stamp with the word "справа" (sprava) are visible in the bottom right corner.

ПРАМОВА УЛАДЗІМІРА ДАМАШЭВІЧА

на пленуме праўлення саюза пісьменнікаў Беларусі.

Лістапад 1987 г.

Хоць над намі і вісіць атамны дамоклаў меч, мы, як добрыя гаспадары, павінны рабіць усё тое, што патрабуе жыццё - не зважаў на ўраджай, а жыта сець. Мы пабагацелі матэрыяльна, мы вылезлі з беднасці, з забітасці, мы ўжо маем хлеб і да хлеба, мы жывём у чалавечых умовах. Час настаў дбаць пра нашы духоўныя набыткі, глянуць на сябе збоку і падумаць: што мы за людзі, што мы за народ? Цяпер, як ніколі, трэба падумаць нам пра выхаванне. У нас нізкая, проста дзікая культура паводзін. Мы часта зварочваем вачы і гэта на дзяцей, што яны самі вінаваты, што вінавата школа. Вінаваты і яны, але вінаваты і мы, іх бацькі, - мы не навучылі іх. не прышчалілі культуры, бо і нас ніхто надта не вучыў - і нашым бацькам не было часу - трэба было даваць хлеб, мяса і малако, даваць план і звышплан. Выхаваннем займаліся прыкваткамі. І вось у нас ужо некалькі пакаленняў пасля вайны выйшла ў свет, не ведаючы элементарных нормаў культуры. Хоць мы і хваліліся сваімі дасягненнямі ў асвеце, адукацыі, яна ў нас павярхоўная, яна дылетанцкая, нават настаўнікі, абшчыны адбыць свой час. Калі дадаць, што ў нас яшчэ шмат аб'яваў напісаных падручнікаў - без сапраўднай навукі, без пацунца, без глыбіні - што робіцца зразумелым, што мы развіваліся... са знакам мінус.

І як вынік такога развіцця - мы страцілі крытэры ацэнкі сапраўдных каштоўнасцей - духоўных і матэрыяльных. Матэрыяльныя засланілі нам свет, у панавераемнай выкінулі на вецер тое, што ляжала бяспечным дарам у душах нашых бацькоў, дзядоў і прададаў. Мы паступова сталі траціць сваё нацыянальнае аблічча: мы сталі траціць мову, адзежу душы.

Надзейшоў час перабудовы, мы павінны рашуча выправіць памылкі мінулага, інакш нам закрыта будзе дарога ў будучыню.

Хачу закрануць тры пытанні.

Першае - хто такі наш брат пісьменнік?

Другое пытанне - пра нашу крытэрыку.

Пытанне трэцяе, але яно самае першае па важнасці - пра нашу мову, пра яе лёс. А фактычна і пра наш з вамі лёс. Будзе мова - будзем мы. Пытанне стаіць толькі так, і не трэба дарэмна змяняць яго вастрыню, бо мы так змяшалі і не заўважалі яго сорак гадоў, што вось урэшце убачылі: мы дайшлі да абрыву, ва якім - небыццё, немата.

І калі наша грамадскасць, у першую чаргу творчая інтэлігенцыя, узняла голас за абарону канстытуцыйных правоў свайго народа і яго мовы, калі што-тыднёвік "ЛіМ" разгарнуў шырокую зацікаўленую гаворку вакол праблемы мовы, калі шмат хто з дасведчаных вучоных, грамадскіх і культурных дзеячоў выступілі з пераканаўчымі доказамі, што нашай мове пагражае канчатковая асіміляцыя, нашы дзяржаўныя органы, ад якіх залежаў і залежыць далейшы лёс нашай мовы, захоўвалі і захоўваюць алімпійскі спакой. Міністэрства асветы выступіла два разы з адпіскамі, інакш нельга і назваць агульным, цымяным тлумачэнні Кругля і трохі пагней яшчэ аднаго прадстаўніка Міністэрства асветы. Па ўсім іх тоне адчуваецца, што яны не лічаць сябе вінаватымі ў такой сітуацыі, больш таго, яны лічаць, што яна нармальная. Тады дазвольце спытаць: а што тады лічыць ненармальным? Мо тое, што пры Леніне кожная рэспубліка мела сваю дзяржаўную мову, што кожны народ гаварыў і карыстаўся роднай мовай як і належыць карыстацца паўнапраўнай рэспубліцы, роўнай сярод роўных? Што ўрад кожнай рэспублікі гаварыў са сваім народам на яго роднай мове, як гэта і належыць быць у сувереннай дзяржаве?

Нам кажуць, што народ сам адракаецца ад сваёй роднай мовы. А хто яго такім зрабіў, хто заціямніў яго светлы розум, што ён ужо самую сваю вялікую каштоўнасць не лічыць за каштоўнасць? Гэта зрабілі нашы псеўдаасветнікі і псеўда-вучоныя, якія паўтаралі словы з чужога голасу і спакойна нажывалі палітычны капітал.

Вось чаму гэтыя псеўдаасветнікі і псеўдавуучоныя так ненавідзелі Уладзіміра Караткевіча – бо ён гаварыў ім у вочы пра іх псеўдавуучонасць, пра іх грамадзянскую бяспрынцыповасць – пра тое, што яны фальсіфікуюць і падрабляюць гісторыю нашага народа, паказваюць яго няздольным пастаяць за сябе, цёмным і забітым.

Я лічу, што пакуль мы не пазбавімся ад такіх гора-вучонных, асветнікаў, што пра ніякую перабудову не можа быць і гутаркі. У іх сваі стары стэрэатып думкі, і яны яго на новы не пераменяць.

Нам кажуць, што ўсё рабілася на аснове "волеіздзялення" народа. Але ці быў у нас рэферэндум па гэтым важным пытанні, як гэта запісана ў Канстытуцыі ВССР? Ніколі не было. Мы ўсе гэта ведаем. Напрыклад, у 44-м годзе я пайшоў вучыцца ў Клецкую сярэднюю школу. Яна была руская. Праз некалькі год адкрылася яшчэ адна сярэдняя школа – таксама руская. Хто спытаўся ў мяне, у маіх бацькоў, у нас усіх, жыхароў раёна, на якой мове адкрываць школу? Ніхто не спытаўся.

Хто спытаўся ў народа, у народнай інтэлігенцыі, калі пачаўся пагалоўны перавод беларускіх школ на рускія ў гарадах рэспублікі? Ніхто, ніколі. Рабілася гэта ціха, без ніякага афішывання.

І як цяпер высвятляецца, праводзіла гэтую антыдзяржаўную акцыю не Міністэрства асветы, а раённыя саветы дэпутатаў працоўных, якія па закону ка тое і выбраны, каб ахоўваць нашы канстытуцыйныя правы ад усякіх скрыўленняў. Як гэта зразумець? І чаму Міністэрства асветы маўчала, бачачы такое ўмяшанне ў яго сферу дзейнасці? Чаму яно не біла трывогі? Значыць, было згодна?

Нам гавораць, што народ сам адракаецца ад свае мовы, А чаму, напрыклад, старшыня калгаса Вядуля ці той жа Старавойтаў гавораць са сваімі людзьмі па-руску? Во яны бачаць, што першы сакратар ЦК, Старшыня савета міністраў, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета ВССР гавораць толькі па-руску. Значыць, так трэба, значыць, рабі так, як яны. Вось у чым увесь невялікі сакрат.

Простыя людзі так і кажуць: а чаму нашы кіраўнікі гавораць з намі па-руску? Навошта тады мне мая родная мова, калі яна нідзе не патрэбна? Яна ж не ўжываецца нават ні ў адной мізэрнай канцылярні.

Слоўнікі, энцыклапедыі, якімі апеліруюць цяпер як доказамі нашага культунага прагрэсу – гэта макулатура, іх будуць чытаць мышы і пацукі, а нашы сучаснікі – моладзь – будзе ўжо чытаць "Савецкую Велоруссію" па-руску. Але не будзем забываць, што Савецкая Веларусь па-руску – ~~беларуская~~ гэта ўжо не Савецкая Веларусь, гэта ўжо нават не Веларусь увогуле, гэта ўжо Северо-западный край. Савецкая Веларусь без роднае мовы – фармальнае, нежывое ўтварэнне. І ўдыхнуць жыццё ў гэтае ўтварэнне можа толькі родная мова. Во ёсць мова – ёсць і народ. Няма мовы – няма народа.

Мала людзьмі звацца, трэба быць людзьмі.

Многія нашы работнікі культурнага фронту ўжо не ведаюць свае роднае мовы і яна ім непатрэбна, яны зрабілі сабе кар'еру і без яе.

Дык хіба згодзяцца яны цяпер, на старасці год, вывучаць родную мову? Ды яны знойдуць сто параграфіў і дакажуць, што не трэба ніякага вывучэння, што добра так, як ёсць, а іначай і быць не можа.

Навошта ім лішні клопат з перабудовай?

Вось чаму так упарта маўчаць нашы адказныя асобы, ад якіх мы чакаем рашучай перабудовы.

Наша газета "Звязда" нават не закранула пытання па праблеме роднай мовы, а рэдактар яе т.Макаловіч на з'ездзе журналістаў крытыкаваў "ЛіМ" за яго справядлівы голас у абарону законных правоў беларускага народа на сваю мову.

Затое "Звязда" змясціла вялікі артыкул мавазнаўцы Вірылы пад гучнай назвай "Роўная сярод роўных" – пра нашу мову. Але ўся бяда ў тым, што вучоны так і не змог даказаць свайго тэзіса, бо даказаць яго ў цяперашні час немагчыма: няма доказаў.

Што значыць мове быць роўнай сярод роўных? Гэта значыць, што наша мова павінна быць у нас дзяржаўнай, што на ёй павінна вясціся справаводства, што школа – сярэдняя і вышэйшая таксама павінна быць беларускай, урэшце – што Урад рэспублікі павінен гаварыць на беларускай мове. А ў нас гэтага нічога няма.

Дык якая ж гэта роўнасць, калі параўнаць нашу такзваную роўнасць з роўнасцю Расіі, Украіны, Грузіі, Літвы, Латвіі і г.д., дзе ўсё гэта ёсць? Роў-

насці у нас няма.

Ёсць у нас грамадская думка ці не? І хто яе робіць? Каму верыць? Ці народнаму пісьменніку Беларусі Васілю Быкаву, які кажа, што калі справа з мовай не зменіцца ў лепшы бок, то хутка мы не будзем мець не толькі чытачоў, але і пісьменнікаў, і нават сваіх мовазнаўцаў - ім не будзе чаго рабіць - мовы не будзе; ці прафесару Халматораву, які у "Камуністе Беларусі" галаслоўна сцвярджае, што праблемы з беларускай мовай няма.

Ці верыць Васілю Быкаву, які піша на роднай мове, думае на ёй, не сумняваўся, любіць яе і перажывае за яе будучыню, ці прафесару, які яе не ведае, які на ёй не гаворыць і, натуральна, абьякавы да яе лёсу?

Ці верыць першаму сакратару праўлення Нілу Гілевічу, які ў аргументаваным эмацыянальным выступленні на Пленуме ў Маскве гаворыць пра нашы бедны і просіць дапамогі ва ўсіх ратаваць беларускую мову і культуру ад канчатковай гібелі, ці нейкаму звышпільнаму чыноўніку ў нас у Мінску, які ў апошнюю хвіліну адмае выступленне Ніла Гілевіча ў "Ліме", дарэчы, ужо надрукаванае ў Маскве? Аб чым гэта гаворыць, калі не аб тым жа валантарызме, які ніяк не хоча здаваць сваіх старых і зручных пазіцый: навошта спрачацца, калі можна забараняць, навошта пераконваць, калі можна стукнуць пеналам па столе?

Ці не аб такой пазіцыі гаворыць зварот Міністра асветы Людміла Сухнат да бацькоў і вучняў школ Беларусі перад экзаменамі - зварот на рускай мове? Толькі аб тым, што наша родная мова ігнаруецца груба і бесцярпмонна, што папірашца ўсе нашы нацыянальныя пацуцці і правы.

Дык што такое перабудова і для каго яна?

Быў нядаўна сведкам цікавага эпизоду ў скверы Янкі Купалы, ля помніка Купалу. Там, ля падножжа помніка, стаяла група экскурсантаў, няшых беларускіх дзяўчат з раёна, і ім расказваў пра Янку Купалу малады экскурсавод. На якой жа мове? - і мяне пацягнула бліжэй. Я яшчэ сумняваўся - ён гаварыў ім па-руску.

Большай абразы нацыянальных пацуццяў беларусам нельга і прыдумаць. Але горш за ўсё тое, што яны, і экскурсавод, і дзяўчаты, гэтага зусім не адчувалі, ім здавалася ўсё натуральным: у горадзе з імі гавораць па-гарадскому.

Вось якое мы выхавалі пакаленне - і не адно, вось як мы яго адукавалі - што яно ўжо сябе поўнасцю страціла. Нехта можа сказаць: дык гэта ж тое, да чаго мы імкнуліся ўсе сорак год пасля вайны.

Не, мы не імкнуліся, нас вялі да гэтага, вялі пад роднымі лозунгамі, далёкімі ад інтэрнацыянальных.

Беларусы добра ведаюць рускую мову, гэтаму сапраўды трэба радавацца. Але трэба каб і тыя, што жывуць у Беларусі, гэтак жа добра ведалі беларускую. Толькі на такой аснове можа быць дружба. Не трэба даводзіць толькі справу да абсурда, каб, захапіўшыся рускай мовай, мы не забыліся на сваю, родную, інакш мы не народ, не нацыя, а насельніцтва.

Мы маем голас у Арганізацыі Аб'яднаных нацый, дык чаму мы трацім яго дома, на роднай зямлі?

З гэтым немагчыма змірыцца, бо мы станем элачынцамі - мы адбіраем голас-мову - у сваіх дзяцей, унукаў. Будучыня нам гэтага не даруе.

На хвалі перабудовы мы павінны павярнуцца тварам да свае мовы, да культуры, гісторыі, каб у камунізм мы прыйшлі не жабракамі, разгубіўшы па дарозе ўсе свае нацыянальныя скарбы, і першы сярод іх - нашу мову.

Эпоха валантарызму з імперскімі замашкамі прайшла, мы вяртаемся да ленінскіх нормаў ва ўсіх сферах нашага жыцця. Будзем жа будаваць нашу дружбу між рэспублікамі на прынцыпах праўды і справядлівасці. Толькі тады яна будзе моцная. І толькі тады мы будзем застрахаваны ад такіх недарэчных перагібаў, якія мы назіраем сёння ў Беларусі ў пытаннях нацыянальнай культуры.

Даруйце, я нагаварыў шмат агульных фраз. Я не хаваўся за цытаты, іх няцяжка сабраць, але яны, мне здаецца, нікога не ратуюць, нічога не мяняюць. Мы да іх пачынаем прывыкаць.

У мяне ёсць тры канкрэтныя прапановы, Але, перш чым да іх перайсці, дазвольце маленькае адступленне.

Нядаўна у Саюз пісьменнікаў мы прынялі ціхага і сціплага чалавека. Ён не шмат напісаў, нідзё ніколі не выступаў, не выказваў сваіх думак і поглядаў. Але мы, пісьменнікі, журналісты, мастскі не раз адчувалі на сабе яго жорсткую і цвёрдую руку: або яна выкрэслівала чыё-небудзь прозвішча з выдавецкага плана ці са спісаў на ўзнагароду, выкідала з паездкі за мяжу, падпісвала

вымоу або загад на звалненне з работы, давала згоду на забарону якога-небудзь імені ў беларускай літаратуры ці падпісвала загад на знос гістарычнага помніка або на закрыццё апошняй беларускай школы.

Не раз яго жалезны голас і крык даводзіў да інфаркту нават некаторых народных нашых пісьменнікаў, не кажучы ўжо пра ніжэйшых рангам.

Вось такі строгі і верны быў памочнік з нашых беларускіх валантарыстаў які трымаў і цвёрды курс на адрачэнне ад роднай мовы. На сваёй пасадзе застаецца ён і цяпер. Яму мы абавязаны тым, што наша моладзь не ведае, хто яна і дзе яе карані... Мо ён лічыць, што ён ужо перабудаваўся і гатоў пра водзіць новую лінію - уваскрэшаць забітае і забытае? Я ў гэта не веру. Я лічу, што калі ён і далей застаецца на сваёй пасадзе, то пра ніякую перабудову ў лепшы бок у пытаннях культуры не можа быць і гутаркі.

І вось мая першая і канкрэтная прапанова. Наш пленум - дэлегаты пленум павінен звярнуцца ў дырэктывныя органы з настойлівай просьбай зняць з цяперашняй пасады загадчыка аддзела прапаганды і агітацыі Савелія Паўлава.

Калі б сёння быў не канец 20-га стагоддзя, а канец 19-га, кажу шчыра, што я выклікаў бы вас, Савелій Паўлаў, на дуэль за вашу "дзеясць" на імі беларускай культуры, але павінен задавальняцца толькі крытыкай знізу. Вы зверху можаце яшчэ зняць мяне з работы, але, думаю, што і вас таксама здымуць.

Прапанова другая.

Усе мы ведаем і любім нашага народнага пісьменніка Якуба Коласа. Усе мы ведаем, што у апошні дзень свайго жыцця ён хадзіў на прыём у ЦК з лістом па пытаннях культуры і мовы. Яго, народнага пісьменніка Беларусі, не мог прыняць па гэтым пытанні сакратар ЦК, у яго былі, бачыце, больш важныя клопаты. Якуб Колас цяплява чакаў некалькі гадзін і так і не дачакаўся прыёму. А прыйшоўшы дадому, ён у той жа дзень памёр. Думаю, што у наш час Гарбунова можна было б судзіць за забойства народнага пісьменніка Якуба Коласа, але тады ніхто і не падумаў яго вінаваціць. З таго часу прайшло больш як дваццаць год. Ліст Якуба Коласа ляжыць недзе ў архівах ЦК ці яшчэ дзе. Думаю, што пастаў час апублікаваць гэты ліст у нашым Ліме. Думаю, што ён якраз будзе дарэчы, там выказаны той жа клопат пра нашу мову, пра літаратуру, пра наша будучае, - пра ўсё тое, што турбуе цяпер нас. І мы ўбачым які Якуб Колас быў прарок, і як яму не давалі сказаць праўды беларускія валантарысты-шавіністы.

Я прапаную, каб наш пленум звярнуўся ў дырэктывныя органы з просьбай - знайсці ліст і надрукаваць яго ў бліжэйшы час. Справядліваць гэтага патрабуе. І адкладваць далей немагчыма - гэта будзе азначаць, што мы не хоча перабудовы і мы да яе не гатовы.

Прапанова трэцяя.

Не ведаю нават, з чаго пачаць. А мо треба проста браць быка за рогі? Хай так і будзе. Можа я скажу і рэзка, але даруйце.

Урад, які не гаворыць са сваім народам на яго роднай мове, успрымаецца нешта штучнае, нетутэйшае, прывезенае здалёк: такі ўрад чужы народу, ён не можа выражаць волю і памкненні народа, у сілу свае моўнае адарванасці ад народа не можа спрыяць развіццю нацыянальнай культуры, а наадварот - тармазіць гэтае развіццё, як гэта мы бачым і бачым у нас, у Беларусі.

Цяпер такія словы каму-небудзь здадуцца крамольнымі, нацыяналістычнымі, але гэта таму, што мы забыліся - з ласкі нашых псеўда-гісторыкаў - пра ленінскі перыяд у жыцці Савецкіх рэспублік, калі ўсе яны мелі сваю дзяржаўную мову - родную, а іх урады гаварылі са сваім народам на іх роднай мове. Гэта быў сапраўды росквіт нацыянальнай культуры, але ён працягваўся не так доўга. 37-ы год усё гэта разбурыў, перайначыў, нацыянальныя кадры рэспублік былі знішчаны, была знішчана ленінская гвардыя. Гісторыю сталі перапісваць на вядлікадзяржаўны лад. Мы не заўважылі нават, як страцілі самую вялікую заваёву рэвалюцыі - права на родную дзяржаўную мову. Наш урад стаў гаварыць са сваім народам па-руску, усе дзяржаўныя ўстановы, вучэбныя ўстановы за апошнія дзесяцігоддзі перайшлі на рускую мову. Беларуская мова стала лішняй

Мая прапанова: наш пленум звяртаецца ў Вярхоўны Савет, у Савет Нацыянальнасцей, з просьбай, каб у нашай рэспубліцы былі адноўлены ленінскія нормы грамадскага жыцця: каб беларуская мова зноў стала дзяржаўнай, як і была, а каб наш беларускі ўрад гаварыў са сваім народам на яго роднай мове.

Нацыі ў нас роўныя, рэспублікі роўныя і павінны карыстацца роўнымі правамі - усе да адной, без выключэння. Савецкая Беларусь - суверэнная дзяржава,

- 5 -

яна павінна мець усе аtryбути дзяржаўнасці не толькі на паперы, але і у
жыцці, не толькі прымдычна, але і фактычна. Інакш гэта будзе фікцыя, як была
дагэтуль. Давайце будзем пачынаць перабудову з галоўнага.